

Särtryck ur SOCIAL TIDSKRIFT, häft. 6, 1911.

Bör den gifta kvinnan genom lag utestängas från befattningar?¹

Denna för kvinnorörelsen ytterst betydelsefulla fråga har på sista tiden blivit aktuell med anledning av det förslag, som av 1902 års löneregleringskommitté framlagts, »till grunder, med tillämpning av vilka infödda svenska kvinnor må kunna av konungen utnännas och befordras till vissa befattningar». Över detta förslag hava sedan utlåtanden infordrats från åtskilliga myndigheter, universitetet m. m.

Denna fråga synes mig hava en vittgående principiell betydelse, och om den kommer att lösas i enlighet med kommitténs förslag, kan detta enligt mitt förmenande icke endast medföra ödesdigra följder för enskilda individer utan även anstifta samhällelig skada.

Den historia, som ligger bakom löneregleringskommitténs betänkande är i korthet följande: Vid 1905 års riksdag väcktes av professor Trygger motion om ändring av Regeringsformens § 28 gående ut därpå, att »till lärarbefattningar vid statens läroanstalter, de teologiska likväl undantagna, till andra beställningar vid inrättningar för vetenskap, slöjd eller skön konst samt till läkarbefattningar må i den ordning, som ovan sagts, utnännas och befordras även infödda svenska kvinnor. Behandlingen av motionen i utskott och kamrar visade en otvetydig sympati för motionens realinnebörd, men frågan föll dock, på grund av att andra kammaren ej kunde ena sig om den formella lydelsen av paragrafen. Frågan hade emellertid fallit framåt, och motionären återkom därför två år senare med sin motion, nu något ändrad, på så sätt, att i paragrafen inskjutits, att kvinnors utnämmande till dessa vissa befattningar även skulle ske »med tillämpning av grunder, som av Konungen och Riksdagen godkänts». Ehuru motståndet i sak detta år var betydligt starkare än föregående gång, antogs dock motionen av båda kamrarna såsom vilande till vidare grundlagsenlig behandling, vilken ägde rum vid 1909 års riksdag, varefter kunglig sanktion den 6 juni 1909 meddelades denna lagförändring, varigenom man

¹ I huvudsak efter ett föredrag i kvinnornas diskussionsklubb.

trodde, att det viktigaste hindret var undanröjt för kvinnors beklädande av de befattningar och platser, vartill de föröfrigt voro kompetenta.

Denna naiva tro tog ej med i räkningen att utnämmandet skulle ske »enligt grunder, som av Konungen och Riksdagen godkänts» och att härigenom öppnats en möjlighet att göra grundlagsändringen fullkomligt illusorisk. Utarbetandet av dessa grunder överlämnades åt en sedan 1902 sittande löneredgeringskommitté, vilken däremot till fullo behjärtat denna synpunkt. Vad nu särskilt frågan om den gifta kvinnan beträffar, så framkommo redan i konstitutionsutlåtandet 1907 vissa betänkligheter. Där yttrades bland annat: »Vad särskilt beträffar gift kvinna, hava av nära ligande skäl redan nu i flera fall bestämmelser givits i syfte att inskränka hennes användande i allmän tjänstebefattning. Utskottet vill erinra, att i stadgan för rikets allmänna läroverk föreskrives såsom villkor för behörighet till lärarinnebefattning vid statens samskolor bland annat, att sökande skall vara ogift. Då utskottet anser sig böra förorda en utsträckning av kvinnans behörighet att erhålla statstjänst har givetvis även spørsmålet om gift kvinnas befogenhet i detta avseende varit föremål för utskottets verksamhet, och hava därvid beträffande vissa av ifrågavarande befattningar inom utskottet starka betänkligheter yttrat sig, huruvida gift kvinna borde tillåtas att bekläda desamma. Lika litet har utskottet funnit det böra lämpligen ifrågakomma att i grundlagen inrymma särskilda bestämmelser angående gift kvinnas behörighet härutinnan. Utskottet är nämligen förvissat om, *att detta spörsmål kommer under noggrann omprövning för varje särskilt slag av sådana statstjänster, som i det föreliggande förslaget avses.*¹

Den utredning kommittén bestod denna viktiga fråga lyder på följande sätt: »Att till de befattningar, om vilka nu är fråga, icke må befordras gift kvinna, utan allenast sådan som är ogift eller änka har kommittén ansett som en given sak». Vad åter angår spørsmålet, huruvida kvinnlig tjänsteinnehavare, som träder i gifte, må kunna få kvarstå i tjänsten eller ej, är detta spörsmål olika besvarat» — och efter redogörandet för de olika bestämmelserna, som redan finnas i detta avseende, de flesta gående ut på, att om en ordinarie platsinnehavare gifter sig, degraderas hon till extra — yttrade kommittén vidare: »Efter övervägande av vad sålunda uti ovannämnda hänseende finnes föreskrivet för skilda områden av statstjänster, har kommittén för sin del beträffande de befattningar, om vilka nu är fråga, omfattat den mening att, om kvinna, som befordrats till och innehar sådan befattning, ingår äktenskap, hon skall anses därmed hava frånträtt befattningen».

En i sanning »noggrann omprövning»! De myndigheter, som haft att yttra sig över kommitténs betänkande, ha dock i allmänhet visat större intresse, om ej alltid förståelse, för denna frågas

¹ Kursiverat av förf.

vikt och betydelse, och nästan alla skäl, som kunna framdragas för och emot gift kvinnas beklädande av befattningar, återfinner man här. Utrymmet tillåter tyvärr ej att närmare redogöra för en hel del intressanta uttalanden, särskilt från universitetshåll. Några randanmärkingar och påpekanden må tillåtas. Ganska anmärkningsvärt är då, att de som uttalat sig *mot* gift kvinnas användande i statstjänst endast i undantagsfall ange några skäl därtill. Liksom kommittén »anse de det för en given sak» eller använda motiveringen »eftersom det finns bestämmelser förut i den riktningen» och ingå ej på något vidare resonemang. För många, även högt bildade män, torde denna fråga icke heller vara en resonemangsutan en ren känslsak, och då lönar det sig som bekant ej att resonera. Ginge man dem närmare in på livet, skulle man i de flesta fall få fram som huvudargument: *de* skulle icke tycka om, att *deras* egna hustrur hade arbete utom hemmet. Det är för deras manliga känslor i varje fall mera tilltalande, att ekonomin är garanterad genom hustruns hemgift än genom hennes arbete, och de sätta sig alls icke in i deras synpunkter, för vilka enda möjligheten till äktenskap är, att även hustrun kan bidra till hemmets underhåll.

De verkliga skäl, som motståndarne mot gift kvinnas rätt till arbete bruka anföra, äro av 3 eller snarare 4 olika slag. Dels framhålles, att gift kvinna nödvändigtvis komme att missköta sin befattning, dels att hemmen och familjen med samma nödvändighet försummades. För det tredje undanträngdes män från befattningar, som kunde sätta dem i tillfälle att gifta sig, och den redan förut sorgligt låga äktenskapsfrekvensen sjönke ytterligare; och slutligen bör ej kvinnan »neddragas från sin höga ställning» som maka och moder.

Den första synpunkten anlägges av tre Uppsalaprofessorer, som anse, »att gift kvinna endast i sällsynta, abnormala fall kan sköta en tjänst utom hemmet med samma intensitet som mannen eller den ogifta kvinnan utan utsikten till eget hem», på grund av att »hela hennes själ lever i en annan värld».

Utan att vilja ingå i en diskussion om det psykologiskt berättigade i denna skarpa skillnad mellan å ena sidan den gifta och den »med utsikter» levande ogifta kvinnans själsliv och å andra sidan den utan sådana existerande (när upphöra för övrigt »utsikterna»?), tror jag dock, att man har ett mycket kraftigt korrektiv mot detta i kvinnans allmänt erkända samvetsgrannhet vid skötandet av åtagna befattningar. Ser hon av lätt insedda skäl, att hon kontinuerligt ej kan sköta en befattning, avstår hon troligtvis frivilligt. Staten bör naturligtvis äga medel i sin hand att vederbörligen kontrollera även den gifta kvinnans arbete och ingripa däremot, liksom då arbetet av andra skäl försummas. Sådant förekommer ju både bland gifta och ogifta män och kvinnor. Anmärkas bör däremot, att gifta kvinnor bevisligen fullkomligt oklanderligt skött befattningar i statens tjänst, t. ex. vid post och järnväg.

Mera rimlig förefaller den anmärkningen, som besynnerligt nog ej framkommit i något utlåtande, att hemmen och särskilt barnen skulle försummas, om gift kvinna tillätes inneha befattning, och som familjen är samhällets grundval, kan staten ej i sin egen tjänst tolerera något för samhällets bestånd så fördärligt.

I förbigående kan jag ej underlåta att här påpeka, att i de yrken, som uteslutande beklädas av kvinnor, t. ex. barnmorskans, något äktenskapsförbud aldrig varit ifrågasatt, knappast heller för folkskolelärarinnor. Och hur skulle det taga sig ut, om de kvinnliga artisterna vid t. ex. statsunderstödda teatrar förbjödes att gifta sig? Men även deras hem bidra ju till att uppbygga samhället. Vem skulle vidare tänka på att i lag förbjuda de stora massor av kvinnor, som förrätta lant- och fabriksarbete att samtidigt ingå äktenskap. Här skulle det dock mången gång vara mera på sin plats, ty den inkomst, de få på sitt arbete, är ofta ej så stor, att de med den kunna betala annan nödig hjälp i hemmet. Det vore därför kanske mer ekonomiskt lönande att ägna sig åt hemmets skötande. Men vem vill i de oändligt många fall, där familjens försörjning, även där mannen lever, vilar på hustrun, förbjuda henne att utom hemmet söka förtjäna det nödvändiga till barnens, mannens och hennes eget uppehälle.

Först när man kommer upp till det mera kvalificerade och därför bättre betalda arbetet, kommer ropet: kvinnan måste bevaras åt hemmet! Man måste dock erkänna, att i ett hems skötande ingår en hel del arbete, som mycket väl med någon kontroll kan utföras av betald hjälp utan men för hemmet, men med ekonomiskt utbyte, då husmodern kan uträtta högre kvalificerat arbete, och på grund därav blir bättre betald.

Illa skötta hem och försummade barn förekomma inom alla samhällslager, men naturligtvis under mera avskräckande former hos de ekonomiskt vanlottade. Att hemmets förfall i regel skulle bero på hustruns utomhemsarbete är dock en obevisad hypotes. Orsakerna kunna ju vara mångahanda, och icke så sällan torde de kunna återföras till bristande ordningssinne, kunskap och intresse för huslig sysselsättning hos husmodern. Men dessa egenskaper kunna ju finnas även hos självförsörjande kvinnor, och ge då sin prägel åt deras hem. Mången gång torde trevnaden och ordningen i ett hem snarare bero på det betalda kvinnliga biträdet än på husmodern själv.

Allt för ofta förväxlas hos kvinnorna anlag och fallenhet för rent huslig sysselsättning och barnavård med de mäktiga drivkrafter inom människan, som brukar sammanfattas under namn av hennes sexuella konstitution eller sexualitet, och som väl ändå utgör den förnämsta drivfjädern till äktenskaps ingående. Av rent platoniskt intresse för folkökningen, hur viktig denna fråga i och för sig än är, ingår näppeligen någon giftermål. Dessa olika sidor av kvinnans natur kunna som bekant vara olika starkt utvecklade och löpa ingalunda alltid parallellt. Det finnes massor av

kvinnor, som av begåvning och uppfostran blivit inriktade för ett eller annat speciellt verksamhetsområde utom hemmet, men att därför tvinga dem till celibat, är dock ett orättmätigt våld mot deras natur, och det är i strid mot all erfarenhet att antaga, att deras arbetsproduktion därav blir bättre. Härmed förnekas naturligtvis ingalunda, att det gives många individer, som på ett för dem själva lyckligt sätt kunna omsätta eller, som termen lyder, sublimeras hela sin sexualitet i ett samhällsnyttigt arbete. Men alla kunna det ej, och samhället vinner intet på att söka tvinga dem därtill, men kvinnorna själva böra kraftigt protestera mot varje försök från de maktägandes sida att, som professor Holmgren uttrycker sig, införa ett nytt nunneväsen.

Å andra sidan vinner samhället ej heller något på att förbjuda den gifta kvinnan utomhemsarbete, och detta sammanhänger intimt med det tredje skäl, som brukar framdragas och väl utgör huvudargumentet. Jag menar kvinnans förmenta intrång på mannens arbetsfält och den sjunkande äktenskapsfrekvensen. Redan i riksdagsdebatten framhöll professor Fahlbeck med skärpa faran av ett ytterligare sjunkande av äktenskapsfrekvensen, som redan förut är betänkligt låg i Sverige, och ansåg, att kvinnans ytterligare uppryckande på »mannens område» skulle medföra detta. En längre, intressant utredning av samma ämne lämnas av professor Wicksell, men med motsatt resultat. Han liksom professor Johansson (Karolinska institutets betänkande) framhåller det ofta påpekade faktum, att det är industrialismens segertåg, som drivit kvinnorna att i större utsträckning söka sig utomhemsarbete. Det forna hemarbetet utföres numera till stor del fabriksmässigt och den därigenom frigjorda kvinnliga arbetskraften måste med nödvändighet söka sig annan marknad. Med samma rätt som det ständigt talas om, att kvinnorna trängt in på mannens arbetsområde, kan man säga att mannen i stor utsträckning berövat kvinnan arbetsmöjlighet inom hemmen. Hur ofta detta än framhållits, är det ändå för kvinnörelsens motståndare en okänd sak, och de tyckas allt framgent tro, att det endast är på grund av ett barnsligt jämlikhetsbegär, som kvinnorna envisas att tränga in på mannens område. En blick på det verkliga livet borde dock upplysa dem om de drivande faktorerna. Vid den unga flickans uppfostran utgå föräldrarna vanligen från den synpunkten, att det på förhand är omöjligt att veta, om flickan kommer att gifta sig eller icke — och i varje fall, tills det sker, måste hon kunna försörja sig själv, ty hemmet har ej arbete för henne. De försöka därför ge henne så god uppfostran som möjligt för att hon därigenom skall fortast möjligt efter slutad skolgång kunna få en plats t. ex. i något av statens verk, bank eller kontor. Erfarenheten har visat, att ju högre betyg — helst studentexamen, eventuellt universitetsexamen — en flicka har, ju bättre plats kan hon få; kanske ofta med stora försakelser kosta de på henne en dyrbar skolgång. Lyckas hon se'n i den skarpa konkurrensen få en plats, anses hennes framtid vara tryggad, och utan att hon själv

har så mycket begrepp om sakens innebörd, är hon inne på den självförsörjande kvinnans väg.

Komma se'n giftermålsplaner tämligen snart på förslag och kunna realiseras, då är ju allt gott och väl. Men den unga flickan, vars enda hemgift är hennes yrkesuppfostran, har givet sämre chanser på äktenskapsmarknaden, ty enbart mannens inkomst tillåter sällan tidigt ingånget äktenskap. Allt nog, tiden går, och med den uppstå betänkligheter för giftermåls ingående. Slutar hon sin plats, förlorar hon sin egen inkomst, som hon är van vid att sköta självständigt, och åtskilliga andra förmåner, såsom pensionsrätt m. m. Hon vet, vad hon har, men icke vad hon får. De gifta kamraternas exempel äro icke så uppmuntrande, om hon får behålla sin plats, ty staten har ett underbart sätt att söka höja äktenskapsfrekvensen. En ordinarie kvinnlig tjänsteinnehavare i t. ex. järnvägen kan få fortsätta precis samma arbete, som hon hade dagen innan giftermålet. Samma tid och samma ansvar, men från att förut ha haft en avlöning motsvarande 1 kr. 5 öre i timmen får hon nu, degraderad till extra, 50 à 60 öre i timmen. Förlorar dessutom semester på 30 dagar med full lön samt avlöning under sjukdom och därtill pension. Särskilt uppmuntrande till giftermåls ingående kan ej detta bestraffningssystem verka. Man får därför ej undra på, om kvinnan under dylika omständigheter råkar i svår konflikt, som totalt kan ruinera hennes nervsystem och för all framtid betydligt inskränka hennes arbetsförmåga, vilken lösning på konflikten hon än väljer. Gifter hon sig, bidrager icke ovan nämnda förhållanden till lyckan. Ofta vågar hon ej försöket, men går illa medfaren ur striden, och varken samhället eller hon själv skördar någon vinst härpå. En tredje lösning ligger snubblande nära till hands, nämligen en fri förbindelse, som då i många fall måste hemlighållas samt vara steril. Man kan ej nog förvåna sig över, att kommitterade ej beaktat, att den föreslagna lagparagrafen lätt skulle framtvinga denna för kvinnan vanligen ytterst prekära och för samhället föga lyckliga lösning. Detta framhålles också med styrka i flera utlåtanden. Professor Reuterskiöld, för övrigt motståndare till hela lagändringen, säger bland annat: »Redan den premiering av celibatet, som ligger i stadgandet, att äktenskaps ingående medför förlust ipso jure av förut möjligen innehavande professur kan knappast anses riktig», och tillägger, att det bör icke rent av inbjudas till fria äktenskaps ingående. Likaså säger prof. Söderblom: »Jag anser det betänkligt att premiera ogift stånd eller undvikande av moderskap och ingående av sådana äktenskapliga förbindelser, som av princip rata eller av beräkning undvika förbindelsernas samfundsmässiga sanktionering och skydd.» Professor Billing framhåller, att »ju mer en plats, genom den yttre ställning och det inre intresse den erbjuder, gör det till en svår uppoffring för innehavarinnan att i förtid lämna densamma, dess större bliva de etiska faror, som plikten att taga avsked medför i händelse av giftermål».

Ligger det i statens intresse, att äktenskapsfrekvensen höjes, bör ej lagstiftningen lägga hinder i vägen för giftermåls ingående, utan tvärtom bör staten på lämpligt sätt söka uppmuntra och underlätta denna företeelse. Äktenskaps ingående betingas ju i stort sett av tvänne faktorer, de sexuella och de ekonomiska. Det är icke av staten välbetänkt att för en dock ganska stor samhällsgrupp ställa dessa mäktiga krafter i strid med varandra, d. v. s. självupphållelsedriften i strid med fortplantningsdriften, och ingenderas betydelse bör underskattas. Jag förbiser icke, att svårigheter och olägenheter kunna uppkomma. Möjligt är, att den tanke, som professor Billing framkastar, kan hava framtid för sig: nämligen att gift kvinna, som själv önskar avgå, skulle kunna beredas möjlighet att erhålla den minskade pension, som kan anses skälig. I de fall, där t. ex. lönen i alla händelser sänkes, skulle man kunna tänka sig en kortare arbetstid för att tillgodose hemmets intresse. Min mening är ingalunda, att varje gift kvinna med nödvändighet skall ha yrke utom hemmet. Tvärtom, jag tror det ligger och kommer allt framgent att ligga i de flesta kvinnors intresse att få ägna sig helt åt hemmet, där icke ekonomiska eller andra speciella omständigheter så påfordra. Erfarenheten har visat, att den frågan på ett tillfredsställande sätt ofta reglerar sig själv, se'n giftermålet väl är ingånget. En lagparagraf härom skulle endast bidraga till att hindra äktenskaps ingående; sålunda åstadkomma motsatsen till det man önskar.

Kommitténs förslag, att änkor må befordras till dessa omtalade befattningar, har kritiserats på den grund, att det just är vårdnaden om barnen, som fordrar moderns närvaro i hemmet. Men med större skäl skulle man kunna framhålla, att änkornas ställning mången gång skulle te sig betydligt mindre bekymmersam, än den nu ofta är, om hustrun vid mannens frånfalle innehade en befattning. Men får hon söka en dylik först såsom änka, inskränkes hennes utsikter betydligt till plats erhållande. Samhället fordrar av änkan full försörjningsplikt för hur stort barnantal som helst, men ser föga till, hur hon skall kunna fullgöra densamma.

Inom kommittén har en medlem, hr av Callerholm, reserverat sig och istället föreslagit dispensvägen, d. v. s. det skulle i varje fall efter ansökan bero på konungens prövning, huruvida kvinnlig tjänsteinnehavare fick behålla sin plats eller ej. Detta förslag har även tillstyrkts från flera håll. Det förefaller mig dock allt annat än tillfredsställande. Övergår denna dispensansökan till en tom formalitet, är det ju onödigt och besvärligt. I motsatt fall, då ingenting funnes bestämt om de grunder, som kungl. maj:t här skulle gå efter, skulle det lätt bli beroende av de närmast överordnades privata uppfattning. Och skulle denna dispens meddelas först *efter* äktenskapets ingående, eller kunna meddelas i förväg? Dessutom medför det den stora olägenheten, att härigenom hindras gift kvinna, t. ex. gift kvinnlig läkare, att genom förordnande meriteras till ordinarie befattning, då till många förordnanden det

skulle bliva allt för omständligt och osäkert att begära dispens. Gifter hon sig, innan studierna äro avslutade, utestänges hon lätt från åtskilliga utbildningsplatser och kommer därigenom i en sämre position än sina kamrater. Erfarenheten har redan visat detta.

Vad slutligen den invändningen beträffar att arbete utom hemmet »neddrager kvinnan från hennes höga ställning» som maka och moder, så erinras om att det för kvinnan är en biologisk funktion att vara maka och moder, vilken i och för sig medför varken hög eller låg ställning. Det är ju för övrigt endast, om denna funktion fylles inom en viss, yttre form, som icke samhället ogillar densamma. Lika säkert som det finnes mindre aktningvärdas mödrar, gifta eller ogifta, lika visst äro ock, att ett hederligt, pliktroget arbete, utfört inom eller utom hemmet, ännu aldrig neddragit någon.

Ada Nilsson.

B 77 A:1